

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕОНТОЛОГІЇ

У статті розкриваються витоки зародження деонтології з давніх часів і до наших днів у різних сферах професійної діяльності людини.

Ключові слова: деонтологія, педагогічна деонтологія, аксіологія, мораль, етика.

Постановка проблеми. В наш час політична і соціально-економічна ситуація в країні гостро ставить проблему розвитку деонтології в логопедії, тому що інноваційні процеси, які відбуваються в педагогічній теорії та практиці, висувають серйозні вимоги до підготовки майбутнього вчителя-логопеда.

Успішно вирішити складні завдання, поставлені реформою загальноосвітньої та корекційної школи зможе лише вчитель, який уособлює зразок високоморальної особистості, тому в освітніх закладах вимагають повноцінних особистостей педагогів, оскільки основним знаряддям праці вчителя є його власна особистість, професійна зрілість.

Незважаючи на наявну увагу до етико-деонтологічних проблем в діяльності логопедів, на жаль, вони не займають належного місця в практиці і науці, і тим більше в підготовці фахівців.

Термін "деонтологія" грецького походження (*deontos* – "належне", *logos* – "вчення") означає "наука про належне розуміння людського обов'язку, визначальною складовою якого є й обов'язок професійний". Це поняття було відоме ще в древньому Китаї, згодом у демократичній Елладі, пізніше в період розквіту Римської імперії [8, с. 210].

Пізніше деонтологію почали відрізняти від етичної аксеології (від грец. "axia" – цінність + "logos" – теорії добра і зла), моральних цінностей взагалі. Загальна деонтологія вивчає узагальнені принципи поведінки, її форми, моральні та суспільні ідеали [1, с. 35].

Теоретичним підґрунтям педагогічної деонтології як науки про професійну поведінку вчителя є педагогічна етика, яка виступає базовою складовою формування професіоналізму і компетентності сучасного вчителя. Саме через професійну етику конкретизуються загальнолюдські принципи моралі відповідно до умов професійної діяльності, регулюються моральні взаємини людей у суспільно-професійній сфері життя, що пов'язано з об'єктивною необхідністю безперервного процесу продукування матеріальних і духовних цінностей [10, с. 13].

З'ясуємо як співвідносяться між собою поняття "мораль", "етика" та "деонтологія". Слово "мораль" походить від латинського "morbus"; "етика" – від грецького слова "ethos". Обидва ці слова мають однакове значення й означають "нрав", "звичай". Мораль – одна з форм суспільного значення, що уявляє собою сукупність норм і правил поведінки, які характерні для людей даного суспільства. Виконання моральних норм забезпечуються силою суспільного впливу, традиціями та особистими переконанням людини. Етикою називають науку, що займається визначенням моральної цінності людських прагнень та вчинків. Термін "етика" застосовується у тому випадку, коли мають на увазі теорію моралі, наукове обґрунтування тієї чи іншої моральної системи. Однак у ряді випадків етика також, як і мораль, означає систему норм поведінки. Тобто, етика і мораль – категорії, що визначають поведінку людини у суспільстві [3, с. 6-7].

Термін "деонтологія" вперше ввів у науковий обіг відомий англійський філософ-правник Ієремія Бентам у праці "Деонтологія" (1834 р.) Вчений розробив методологічні засади професійних обов'язків із конкретним урахуванням результатів їх виконання працівниками певної діяльності. Оскільки Ієремія Бентам був представником утилістичного етичного напрямку, то сутність деонтологічного підходу визначив як систему відокремленого вчення про моральні цінності, зокрема виділив зміст обов'язкового, виходячи з вимог суспільної моралі [8, с. 211].

Таким чином, деонтологія у широкому розумінні слова – це система етичних знань, про моральні, професійні та юридичні обов'язки і правила поведінки спеціалістів по відношенню до людини, які знаходяться у сфері виробничих і соціальних стосунків цих спеціалістів [6, с. 7].

Керуючись значенням терміна звичайно деонтологію вважали, та й нині вважають розділом етики, в якому аналізуються проблеми обов'язку та належного у взаєминах між людьми (поняття деонтології у вузькому значенні. Таке поняття деонтології, як уже зазначалося, звужене до розгляду питань професійної поведінки, що включає моральні настанови якими повинен керуватися фахівець [1, с. 35].

Витоки деонтології слід шукати у древні часи, ще задовго до введення терміну "деонтологія" І. Бентамом, коли виник суспільний поділ праці, який поставив людей у залежність один від одного: продавець і покупець, лікар і пацієнт, викладач і студент, юрист і клієнт що перетворив людину в окремого самостійного індивіда і поклав початок професійному відокремленню соціальних груп всередині суспільства.

Основний принцип, на якому базується наука деонтологія – це принцип користі. "Відмовляйся від всякого задоволення, яке не корисне" – писав Демокрит.

Принципи і норми деонтології знайшли своє відображення у професійних кодексах журналістів, юристів, соціальних працівників, педагогів-дефектологів, психологів й залежали від рівня соціально-економічного розвитку, від суспільно-політичного ладу, способу життя, менталітету народу, його національних та релігійних традицій. Деонтологія завжди була органічно вплетена в систему духовної культури.

Римський філософ Люцій Антей Сенека розробив своєрідний кодекс поведінки якої слід триматись обома руками людині, яка прагне до моральної довершеності, ніколи їх не залишати, але опанувати та зробити якби частиною власної сутності.

Перша область знань, де деонтологія отримала широке застосування – медицина.

Так, у Стародавній Індії рекомендувалося братися за лікування тільки такої людини, хвороба якоївиліковна, від невиліковних хворих вимагали відмовлятися, як і від тих, що не одужували протягом року.

Моральні вимоги до людей, які займалися лікуванням, були сформульовані ще в рабовласницькому суспільстві.

Неоціненну роль у розвитку деонтологічної медицини зіграв Гіппократ. Йому належать максими: "Де любов до людей, там і любов до свого мистецтва", "Не шкодити", "Лікар-філософ подібний Богу".

Гіппократ уперше звернув увагу на питання належного ставлення лікаря до родичів хворого, до своїх вчителів, взаємовідносин між лікарями. Деонтологічні принципи, сформульовані Гіппократом, отримали подальший розвиток у роботах Асклепіада, Цельса, Галена та ін.

У період Середньовіччя розробкою питань належного ставлення лікаря до хворого займалися представники Салернської медичної школи, званої Гіппократовою громадою.

"Клятва Гіппократа" пережила століття. Так у 1967 році в Парижі II Міжнародний деонтологічний конгрес рекомендував доповнити клятву єдиною фразою: "Клянуся навчатися все життя" [3, с. 56].

Термін "деонтологія" в медицині вперше був вжитим у 1945 році видатним хірургом-онкологом Микола Миколайовичем Петровим. Медична деонтологія є складовою частиною медичної етики, якщо етика – методологічне, то деонтологія – методичне поняття [9, с. 190].

Кожна історична епоха і кожна сторона висувала свої деонтологічні вимоги і до юристів, які діють у сфері юридичної практики і мають певні владні повноваження.

В юриспруденції діяльність провідних юристів Стародавнього Риму мала значний вплив на наступні покоління юристів країн Західної Європи щодо формування професійних якостей, навичок і установок. Накопичений досвід у державах Західної Європи став одним із важливих джерел розвитку деонтологічних якостей юриста.

Деонтологічні вимоги висувались і до випускників юридичних факультетів університетів дореволюційної Росії і України з 60-х рр. XIX ст.

Слід згадати також ім'я професора Віктора Михайловича Горшенєва, який справедливо вважається засновником науки "Юридична деонтологія". У 1988 році авторським колективом було опубліковано з його участю навчальний посібник, де послідовно викладено предмет, функції нової науки, її принципи та роль у системі юридичних знань. Горшенєв В.М. зробив спробу узагальнити всю інформацію про кваліфікаційну характеристику юриста, розглянути професію юриста за кількома аспектами: а) юрист як особа; б) юрист як політичний діяч; в) юрист як спеціаліст; г) юрист як носій високих моральних якостей; д) естетична культура юриста. Теоретичні положення та висновки Горшенєва В.М. заклали підвалини подальшого розвитку системи філософсько-етичних знань у професійній діяльності юристів. Деякі з них будуть викладатися окремо.

У Франції та інших посткапіталістичних країнах надається особлива увага деонтології юридичних професій у навчальному та нормативно-правовому аспектах. Так, Декретом № 86592 введений "Кодекс деонтології національної поліції Франції", в Англії є "Положення про етичні принципи поліцейської служби Великої Британії", у ФРН – "Етика поліцейського ФРН", в США – "Морально-етичний кодекс поліцейського США" [5, с. 17].

Також деонтологія є невід'ємною частиною професійної діяльності педагога, оскільки він у своїй діяльності вступає в тісний контакт з колегами, учнями і батьками вихованців [4, с. 17].

У педагогіці ще задовго до введення терміну "деонтологія" основні принципи, які регламентують поведінку і дії педагога у спілкуванні з вихованцями, були відпрацьовані багатьма поколіннями вчителів, наставниками з Стародавньої Греції до наших днів.

Педагогічна деонтологія – наука про професійну поведінку педагогічного працівника, про його обов'язки. Змістовним ядром педагогічної деонтології є система морально-етичних норм і принципів, необхідних (і притаманних) педагогові для виконання своїх професійних обов'язків [6, с. 7].

Підтвердження цього знаходимо у стародавніх далекосхідних мудреців. Так, Авіценна (Ібн Сіна) вважав, що справжній педагог один із тих, хто веде націю, хто засвоїв вищі моральні принципи, коректні манери, прийняті в суспільстві [5, с. 127].

Відомий китайський Вчитель Конфуцій (Кун-Цзи) бачив добродісного педагога в постійній турботі за учнями, а також дбав про власну моральність та відповідність вчинку і слова. Не випадково перші школи, що виникли в стародавніх Шумерах, називалися "будинки глиняних таблиць", у яких учитель називався "батьком", а учень "сином". Один із перших давньогрецьких педагогів, філософів, ораторів Сократ заснував клятву "вчителя і вихователя", яка згодом була названа Клятвою Сократа. Оскільки у Сократа не було жодного написаного твору, про цю клятву дізнаємося із трактатів Платона.

Саме Сократ виклав свою думку про те, що дитині необхідно допомагати у всьому й оберігати її, сприяти їй у подоланні страхів, провини, зла, брехні, сумнівів, недовіри. Саме вчитель повинен бути прикладом для наслідування і з честю виконувати місію навчання і виховання [5, с. 11].

Перший штатний давньоримський педагог Марк Фабій Квінтіліан (42-118 рр. н.е.) писав в творі "Про виховання оратора", що педагогом може бути лише високоосвічена людина, яка любить і розуміє дітей, постійно вивчає їхні особливості. Квінтіліан вважав, що педагог – як батько, а деколи стоїть і вище батька. На думку Квінтіліана, моральний обов'язок педагога полягає в тому, щоб бути прикладом для своїх учнів, знати міру похвалам і покаранням, дотримуватися такту і стриманості [7, с. 54].

В епоху Середньовіччя, зокрема у перших університетах, моральні обов'язки професорів ґрунтувалися на вихованні терплячості й смиренної покори – з одного боку, й авторитарного ставлення до учнів і студентів – з іншого [5, с. 11].

Середньовічна педагогіка наполегливо доводила о необхідності придушувати й ламати волю дитини. Емблема "Граматики" в Шартрському соборі – зображення вчителя, який погрожує двом дітям батоґом.

У період Нового часу французький мислитель Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.) в романі "Еміль, або про виховання" виступає проти схоластичної школи з зубрінням і жорстокою дисципліною, з тілесними покараннями та приниженням особистості. Етика поведінки педагога за Руссо, це – створення умов для саморозвитку особистості дитини [12, с. 41].

В XVI-XVII віках в Європі утворювались християнсько-братські спілки й так звані братські школи. В уставі братських шкіл визначались певні вимоги до особистості вчителя і норми його професійної поведінки. Зазначалось що вчитель повинен і вчити і любити дітей всіх однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і тих, які ходять по вулицям з проханням поїсти. Вчити їх, скільки хто до снаги навчитись зможе, тільки не старанно об одних, ніж о інших.

Основоположник світової дидактики Ян Амос Коменський (1592-1670 рр.) також довгий час керував братською школою при християнській громаді "чеських (моравських) братів". Вимоги Коменського щодо моралі учителя повністю співпадали зі змістом морального кодексу того часу.

Вважаючи професію педагога "настільки чудовою, як ніяка інша під сонцем", Я.А. Коменський наводить аналогію між учителем і садівником, який любовно вирощує рослини в саду, між учителем і архітектором, котрий дбайливо забудовує всі куточки людського існування.

Великий дидакт вперше в педагогіці визначив особливу роль і спільну місію педагога, від якого залежить розквіт цивілізації та культури.

Започаткована Я.А. Коменським категорія "обов'язок" тісно переплітається з поняттям "повинність", сутність якого розробив І.Кант. За І. Кантом, "повинність" – це визначення волі за допомогою іншого вольового зусилля. Звідси повинність є основою деонтологічних феноменів: норм, вимог, наказів, правил, рішень, інструкцій. У повинності пріоритетною є норма, що органічно пов'язана з мораллю. Звідси моральний шлях педагогів і учнів полягає в тому, щоб свідомо дотримуватися відомих норм і вироблених принципів [5, с. 11].

Термін деонтологія в педагогіці запровадив у 1994 році Костянтин Михайлович Левітан. На його думку педагогічна деонтологія має розробляти правила і норми поведінки учителя у сфері його професійної діяльності. Своєрідне визначення педагогічної деонтології у структурі народної педагогіки висловив професор М.Фіцула як "вчення про виховні обов'язки батьків перед своїми дітьми, вихователів перед вихованцями та вироблені народом етичні норми, необхідні для виконання покладених на них функцій" [11, с. 11].

Значний внесок в розвиток педагогічної етики та деонтології внесли праці російських демократів XIX століття А.И. Герцена, Н.А. Добролюбова, Н.Г. Чернишевського. Вважаючи гуманізм та розумність важливими принципами виховання, вони вимагали від педагога глибокої поваги прав й гідності дитини, надання йому свободи та самостійності при розумном керуванні його діями.

На формування вітчизняної педагогічної деонтології великий вплив мали ідеї видатних педагогів Г.С. Сковороди, С.Ф. Русової, К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського.

Так А.С. Макаренко вважав, що виховання дітей потребує найсерйознішого тону, найпростішого і широго. На думку В.О. Сухомлинського мудрість влади педагога – це, насамперед, його здатність все розуміти [6, с. 7].

В наш час педагогічна деонтологія як наука знаходиться на стадії становлення і розвитку.

Питанням деонтологічної готовності фахівців присвячені дисертаційні дослідження, монографії, навчальні посібники, Коробової Є.В., Мордохасва Л.В., Веселової Є.К., Караханової Г.А., Орешкіної М.С., Касяновича Г., Кузьміна Н.В., Щербаков А.І., Абдулліна О.А., М. П. Васильєвої та інших.

М.П. Васильєва. визначає, що сьогодні педагогічна деонтологія – це розділ педагогічної науки, яка є узагальнюючою системою принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності [2, с. 71].

Для логопедії, як одного з напрямків корекційної педагогіки постають актуальними відомості о педагогічній деонтології.

Логопедія в Україні інтенсивно розвивається, з'являються інноваційні напрями корекційно-педагогічної роботи, для успішної логопедичної корекції розробляються і впроваджуються нові способи корекції складних мовних порушень.

Дослідниками Т.Б. Філічева, Г.В. Чиркина були виділені різні шляхи оптимізації корекційно-педагогічного процесу, для подолання мовних порушень, у тому числі поліпшення якості логопедичної роботи з дітьми.

Взаємодія логопеда з дитиною, що має порушення мови, висвітлені у працях О. В. Правдиной, М.Е. Хватцева, Ю.Ф. Гаркуші, Т. С. Резниченко та ін.

Професійні стосунки логопеда і педагогів, психологів дошкільних і шкільних освітніх установ досліджені в роботах В. І. Селиверстов, Н.Л. Крилова, Л.Н. Ефіменкова, И.Н. Садовникова та ін.

Проблема взаємодії логопеда з іншими учасниками корекційно-педагогічного процесу відображена в роботах. Е.М. Мастюкова, С.Н. Шаховская, та ін.

Вагомий внесок у дослідження вдосконалення професійної майстерності учителів-логопедів внесли М.А. Поваляева, С. М. Сазонова, та ін.

Висновок. Проте, незважаючи на наявність наукових робіт, в області логопедії спеціальних досліджень з проблеми формування деонтологічних знань у вчителя – логопеда нині не проводилося.

Використані джерела

1. Білібін Д.Ф. Горизонти деонтології. Вести. АМН СРСР, – 1979. –№ 5. – С. 35.
2. Васильєва М.П. Теорія педагогічної деонтології. – Харків, 2003. – 216 с.
3. Грандо О.А. Лікарська етика і медична деонтологія. – К.: Вища школа, 1982. – 168 с.
4. Горшенев В.М., Бенедик І.В. Юридична деонтологія: [навч. посіб.] – К., 1988. – С. 17.
5. Історія зарубіжної педагогіки: Хрестоматія. – К., 2006. – 720 с.
6. Кусий Ю.О. Педагогічна деонтологія // Директор школи – 1998. – № 29. – С.7
7. Квінтіліан М.Ф. Про виховання оратора // Хрестоматія з історії педагогіки: В 4 т. – Т.1. – М., 1935. – С. 54.
8. Лисак В.М. Проблеми педагогічної деонтології в історико-дидактичних дослідженнях. Педагогіка і психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2009. – № 1. – 268 с.
9. Левітан К.М. Педагогічна деонтологія. – Екатеринбург: Ділова книга, 1999. – 269 с.
10. Малахів В.А. Етика: Курс лекцій:[навч. посіб.]. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 426 с.
12. Хоружа Л.Л. Етична компетентність сучасного вчителя/Директор школи. Україна. 03'08 суспільно-освітня часопис: "Видавництво "Плеяди". – К., 2008. – № 3(97). – С. 37-44.

Esatova E.

HISTORICAL PRECONDITIONS OF ORIGIN AND DEVELOPMENT DEONTOLOGY

In the paper the origins of ethics with from ancient times till our days in different professional spheres of human activity.

Key words: *deontology, pedagogical deontology, aksiologus, morals, ethics.*

Стаття надійшла до редакції 27.02.13

